

Openbaring of ervaring (Karl Barth, horzel of profeet)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Jesaja 40, 1-11

Schriftlezing Brieven: Romeinen 3, 9-30

Schriftlezing Evangelie: Johannes 1, 19-28

Inleiding

Als je vandaag op straat zou vragen wie Karl Barth was, denk ik dat heel weinig mensen dat zouden weten. Toch is hij is vaak de belangrijkste protestantse theoloog van de 20e eeuw genoemd. Vandaag is het precies 49 jaar geleden dat, in 1968, Karl Barth is overleden. De theologie van Barth kan worden begrepen als een reactie op de Eerste Wereldoorlog. Een optimistische visie die veel van de mens, zijn cultuur en zijn ervaringen verwachtte werd geconfronteerd met loopgraven, dood en verderf. Karl Barth leest zijn bijbel als een Godswoord dat mensen ter verantwoording roept. Ieder menselijk idealisme schiet dan als antwoord tekort. Maar het is in de komst van Christus als kwetsbaar mensenkind dat God op het beslissende moment 'ja' zegt tegen de falende mens. Deze openbaring is voor Barth de basis van de hoop. Thema: openbaring of ervaring (Karl Barth, horzel of profeet).

Gemeente van Christus,

Advent is de tijd, waarin wij erbij stil willen staan dat wij met onze beste bedoelingen het zelf niet zijn, die ons leven hebben gemaakt tot dat wat het is. Waar zien wij dan in deze tijd naar uit? Wij hopen God te herkennen in een kind. Oeroude menselijke verlangens iets van het goddelijke ontferming te beleven, hebben geleid tot het ontstaan van het Kerstfeest. Dat is niet toevallig. U weet, niet alle evangelisten vertellen het verhaal van de geboorte van Christus te Bethlehem. Alleen Matteüs en Lucas doen dat. En die twee doen het elk weer op een andere manier. Maar voor de kerk is de openbaring van Gods mensenliefde in het kind van Maria centraal komen te staan. Het is, denk ik, niet zo dat dit ook anders had gekund. Het beeld van het pasgeboren kind is fundamenteel. Het doet een direct appèl op onze ervaringswerkelijkheid en spreekt ons aan. Zelfs mensen die nooit meer een kerk van binnen zien, kunnen het fijn vinden om op het Kerstfeest een dienst bij te wonen. Zo krijgt de kerk de kans heel kort weer even zelf een stal van gastvrijheid te zijn. De ervaringswereld van mensen kan daarbij niet worden gemist. Sfeer verhogende attributen als kerstbomen, kaarsen en klokken zijn nodig om mensen in de juiste stemming te brengen. Dat moet ons niet verbazen. Zo zijn wij als mensen. De verpakking van een cadeau hoort bij de inhoud. Vrijwel alle succesvolle

zendelingen en missionarissen hebben dat begrepen. Zij gunden aan de plaatsen waar het evangelie landde eigen vormen. Zo komen wij aan kerstbomen, kaarsen en klokjes en aan 24 en 25 december, ons Kerstfeest op de kalender en ook aan de tijd van Advent.¹

In het jaar met het thema 'Allemaal heiligen!' gaat het wat ons betreft niet speciaal om het begrip 'heilige' als 'heilig verklaard' door de paus. Van meet af aan hebben we 'heilig' begrepen in de zin van 'alle gelovigen', zoals dat ook gebeurt in de brief van Paulus aan de Efeziërs.² Bij die 'heiligen' horen ook u en ik, ook al doen wij echt niet alles altijd goed. En dat geldt ook voor de theoloog Karl Barth. Hij was een Zwitserse protestant (1886-1968) die zich in zijn graf zou omdraaien als hij hoorde dat hij door mensen zou worden heilig verklaard, maar die zich met al zijn fouten geheiligd wist door God. Met een aan mystiek grenzende zekerheid stelde Barth de soevereiniteit van God centraal. Daar ging het om. God zelf, en niemand anders, was het die een mens ter verantwoording riep.

In het profetenboek Jesaja klinkt de roep:

De luister van de Heer zal zich openbaren voor het oog van al wat leeft. De Heer heeft gesproken!³

Wat mensen ook kunnen zeggen, als het gaat om het heil is het God die spreekt. Hoe wij ons best ook kunnen doen om in een mooie liturgie, in gebeden en liederen en organisatievormen, de ervaring van het heil mogelijk te maken, als het niet God is, die zich openbaart, is er een hoop drukte, maar er wordt geen mens gered. Kortom, het zijn niet de mensen die door hun ijverige religie hun eigen heil bewerken. Tot deze opvatting is Karl Barth gekomen, toen hij kort na de Eerste Wereldoorlog actief was met zijn commentaar op de Romeinenbrief. Deze visie is hij levenslang blijven uitdragen als een actueel antwoord op de moderniteit.

Er is in deze wijze van denken een groot respect voor de bijbel als Gods Woord. Dat is de in principe onbewezen stelling, die bij voorbaat wordt aangenomen. In de bijbel, zo geloofde Barth, vast en zeker, spreekt God tot ieder van ons persoonlijk. God spreekt ook tot ons allen samen. Hij roept ons samen kerk te zijn. Maar

dat is niet iets om trots op te zijn en nog minder een reden om van de kerk een groot activiteitscentrum te maken. Wij zijn niets beter dan wie dan ook, binnen of buiten de kerk. Onze kerk is slechts iets waard als het ons erom gaat Gods Woord te verstaan.

In deze theologie, die zich sterk baseert op de apostel Paulus, worden de zaken heel zwartwit gepresenteerd. Om tot duidelijkheid te komen hoe het ervoor staat tussen de mens en God, wordt een tegenstelling beschreven in absolute termen. U hebt het goed gehoord: 'Er is geen mens rechtvaardig, zelfs niet één.'⁴ Mocht je nog denken, ja maar, ik doe toch mijn best? Weet dan dat dit, vergeleken met de volmaaktheid van God, volkomen in het niet valt. Mocht je als mens daardoor in een crisis terecht komen, omdat je gaat twijfelen aan jezelf? Weet dan dat dit precies de bedoeling is. Juist zo, wanneer je het opgeeft zelf door goed te doen een bruggetje te bouwen naar het heilige, juist dan komt er ruimte voor God om zich aan jou te openbaren, als de geheel andere. God bouwt zijn brug naar jou. Hij doet dat in Christus.

Geen misverstand, dit hoort u hier in deze kerk niet iedere week van de kansel. Deze radicale, zwartwit verkondiging bent u zo niet van mij en ook niet van mijn collega's gewend. Toch is er een tijd geweest dat voor heel veel predikanten, niet alleen in Nederland, Karl Barth verreweg de belangrijkste theoloog was. Vele duizenden preken zijn geschreven met de theologie van Barth in gedachten. Barth was geen groot voorstander van de oecumenische beweging. Dat was naar zijn smaak veel teveel mensenwerk, teveel conferentiegpraat, teveel gezoek naar een compromis. Hij eiste van kerkleiders relativering van eigen gelijk, maar bovenal een profetische houding. De bereidheid om zonder aarzelen in het openbaar namens de kerk te spreken was volgens hem onmisbaar. Wanneer de belijdenis in het geding was, bijvoorbeeld toen de Joden door de nazi's werden vervolgd, kon men niet volstaan met stille diplomatie of hulp in het verborgene. Er moest gesproken worden tegen de onderdrukkers, luid en duidelijk.

Barth was een horzel die irriteerde. Hij was hoogleraar te Bonn in de tijd dat Hitler aan de macht kwam. Dat werd een frontale botsing. Barth nam geen enkel blad voor de mond en weigerde de eed op de Führer af te leggen, hetgeen resulteerde in zijn ontslag in 1935. Velen in de Belijdende Kerk, dat waren de protestantse christenen die zich van Hitler distantieerden, zijn door Barth aan het denken gezet. Voor hen was Barth een profeet die zei waar het op stond.⁵

In deze manier van bijbel lezen wordt de openbaring van Godswege diametraal tegenover de cultuur van de mensen gezien.⁶ Zo te denken wordt heilzaam geacht. Alle menselijke ervaring is daarbij a priori verdacht,

want mogelijk een aanleiding tot zelfrechtvaardiging. Immers als wij zelf vinden dat we het allemaal heel goed doen, waarom zouden we God dan nog nodig hebben? Barth kwam zelf uit een liberaal-christelijk milieu, maar hij zette zich in de jaren twintig fel af tegen iedere vorm van cultuurchristendom. Iets daarvan kan ik wel begrijpen. Al te gemakkelijk waren de wapens in de Eerste Wereldoorlog gezegend door de kerk. Veel te snel hadden christenen zich achter de nationale zaak geschaard, in alle Europese landen. Eindeloos werd er gebeden voor de overwinning van het eigen volk, aan alle kanten van de loopgraven. 'America First,' het is het oude liedje. 'What's best for Britain,' als dat het doorslaggevend argument is, dan zijn we tot verdeeldheid veroordeeld. De apostel Paulus schrijft in de Romeinenbrief:

Maar uiteindelijk wordt ieder mens het
zwijgen opgelegd
en staat de hele wereld schuldig voor
God.⁷

Het troostrijke is dus wel dat niet alleen jij, maar iedereen, de hele wereld, niemand uitgezonderd onder ditzelfde oordeel valt. Pas als de menselijke arrogantie is afgebroken, is er een kans voor God. Genadeloos wilde Karl Barth als de boeteprediker Johannes de Doper het egoïsme van de mensen onderuithalen.⁸ Hij zou ook vandaag willen spreken als de stem van een die roept in de woestijn en die de weg bereidt voor de messias en Gods komende Koninkrijk van vrede en recht. Een geliefde uitspraak van Barth was dat God zich louter loodrecht van boven af openbaart.⁹ Na de Tweede Wereldoorlog had Karl Barth een enorme reputatie. Zoals gezegd, een hele generatie theologen is met hem opgegroeid. De grote rij kloeken banden van zijn Kerkelijke Dogmatiek kon in de jaren vijftig en zestig in de studeerkamer van de dominee niet ontbreken.

Maar er is een schaduwzijde. De tragiek van dit denken is dat het voorbij gaat aan het belang van de ervaringswereld van mannen en vrouwen en kinderen. Hun eigen geluid wordt immers bij voorbaat onder kritiek gesteld. Tegenwoordig kan dit echt niet meer. Maar het is nooit helemaal in de haak geweest. Ik noem u als voorbeeld de manier waarop homoseksualiteit heel lang met een beroep op een paar bijbelteksten is veroordeeld door de kerk, ook wanneer het ging over mensen die oprecht hielden van elkaar. Dat was niet goed. Zonder aandacht voor de context van de tekst, zonder aandacht voor de context van de liefde van mensen, werden zij met de bijbel in de hand geoordeeld. Pas als je persoonlijk mensen leerde kennen die echt van elkaar hielden terwijl zij van hetzelfde geslacht waren, kon het zijn dat je ineens anders ging denken!

Christelijke verkondiging is belangrijk en nodig. Maar je kunt niet zonder schade alleen maar zenden. Altijd zal er om tot goede communicatie te komen ook zorgvuldig moeten worden geluisterd. Mensen zijn wel gelijkwaardig, maar niet gelijk. Verschillende mensen worden op verschillende manieren aangesproken. Het bijbelse Godsbeeld van een zich in Christus openbarende God is niet compleet. Er is ook een luisterende Christus, een Jezus van Nazareth die mensen aanziet en zich laat raken door hun verdriet en tekort, net zo goed als door hun vreugde en de vruchten van hun leven. Een mens is niet pas ontvankelijk voor God als hij ontdekt dat hij, zoals Paulus zegt, onrechtvaardig is, onverstandig en God van nature niet zoekt. De natuurlijke tegenhanger van de preek is het pastoraat. De liturgie is gebouwd op het goede gesprek. Interactiviteit kan in de kerk niet worden gemist.

In zijn ijver de weg te bereiden voor de openbaring van God, is niet alleen Karl Barth, maar ook Paulus doorgeschoten. Zeker, willen wij iets van God gewaar worden, dan doen wij er goed aan niet bij voorbaat met onze eigen fantasie in te gaan vullen wat God moet gaan doen om waarachtig God te zijn. Maar zonder onze eigen ervaringen, onze eigen verwondering, onze eigen vragen en onze eigen verbeelding, komen wij er niet. Zeker, geloof is een Godsgeschenk, maar zonder ontvankelijkheid bij een mens komt zo'n geschenk niet aan, wordt het niet uitpakket, kan het niet landen in

het hart. Je kunt mensen het geloof niet opdringen. Wij doen er wijs aan Gods water over Gods akker te laten vloeien en daarna los te laten. Dat geldt voor oud én jong.

Karl Barth was een horzel én een profeet. Maar de kerk leeft van openbaring én ervaring. Telkens weer een nieuwe generatie legt daarbij andere accenten. Het is spannend om zelfbewust te staan in een diepgewortelde traditie, die zich iedere generatie opnieuw laat uitdagen door een altijd veranderende cultuur. Welkom in onze tijd.¹⁰

Amen.

Uitzending en zegen

Wanneer u van hier gaat, wees verzekerd gezegende mensen te zijn.

Het is niet het zeker weten, het is niet de afwezigheid van de twijfel, waarop ons geloofsvertrouwen is gebouwd. Wat ons bindt is het verlangen dat mensen zullen opveren in het licht van God, omdat zij zich gekend zullen voelen als de geliefde kinderen die zij zijn voor Gods aangezicht.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met jullie allen.
Allen Amen.

Noten

¹Oorspronkelijk waren Advent en Kerstfeest het voorspel op Epifanie, de tijd van de openbaring van de heerlijkheid van God in Christus.

²Efeziërs 1, 15-23. Vgl. preek Regenboogzondag 17 september 2017.

³Jesaja 40,5.

⁴Romeinen 3,10.

⁵Barth was de opsteller van de *Barmer Thesen*, een belijdenis waarin de autonomie van het evangelie tegenover het nationaal-socialisme werd verdedigd, mei 1934.

⁶Karl Barth noemt dat dialectische theologie, onverenigbaar met zgn. natuurlijke theologie (sterk vertegenwoordigd in de Angelsaksische wereld), die de schepping niet zodanig gebroken acht dat daar geen Godskennis uit zou kunnen voortkomen.

⁷Romeinen 3,19b.

⁸Barth, K., *Der Römerbrief* (1922), Zürich 1984, 66-89.

⁹'Senkrecht von oben', Barth, K., 'Tambacher Vortrag', 1919.

¹⁰Vgl. de serie posters ter gelegenheid van Paarse Vrijdag van de Gender and Sexuality Alliance, waarmee solidariteit op middelbare scholen ten opzichte van homoseksuelen, biseksuelen, lesbiennes en transgenders wordt gestimuleerd door op de tweede vrijdag van december paarse kleding te dragen.

Figuur 1: Karl Barth, 1886-1968

Figuur 2: Johannes de Doper, door August Rodin, ca. 1880. Bronzen afgietsel 1925, Musée Rodin, Parijs.

Dit werk valt onder een Creative Commons “Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal” Licentie.

